

Ботанічні сади

Можна з певністю сказати, що ботанічні сади виникли одночасно з ботанічною наукою. Основоположник ботаніки— автор славетних трактатів «Дослідження про рослини» та «Про причини рослин» видатний давньогрецький вчений Теофраст (Феофраст) (372—285 рр. до н. е.) заснував у малоазійському місті Кірена перший в історії людства ботанічний сад. У ньому вирощували не лише середземноморські рослини, але й види з Персії, Індії та інших країн, привезені з походу в Александра Македонського. На жаль, це історичне починання не знайшло подальшого розвитку в античному світі. Через багато століть будівництво ботанічних садів відродилося в університетах середньовічної Європи: у 1338 р. засновано ботанічний сад у Венеції, у 1490 р. — у Кельні, у 1543 р. — в Пізі, у 1544 р. — у Падуї, у 1567 р. — в Болоньї.

© В.І. МЕЛЬНИК, І.С. КОСЕНКО, 2006

У наш час у світі існує 2400 ботанічних садів (28 з них — в Україні), колекційний фонд яких налічує понад 80 тис. видів рослин.

У різні історичні періоди розвитку ботанічних садів їхня діяльність мала різне спрямування, однак інтродукція рослин була і лишається актуальним завданням цих установ.

З кінця минулого століття невід'ємною складовою в діяльності ботанічних садів стала охорона рідкісних та зникаючих видів рослин *ex situ*. І саме цей аспект був у центрі уваги двох симпозіумів XVII МБК — «Ботанічні сади — історія, природоохоронні проблеми та майбутні завдання» (організатор — М. Кін) та «Охорона *ex situ*: глобальна стратегія охорони рослин» (організатор — С. Теннер).

У доповіді Д. Гіббса (Міжнародна природоохоронна програма ботанічних садів, Велика Британія) розглядалася еволюція ботанічних садів від Середньовіччя до сьогодення. Була відзначена позитивна тенденція до збільшення кількості ботанічних садів за останні 50 років, які тепер існують у 167 країнах світу. Підкреслено роль Міжнародної природоохоронної програми ботанічних садів у збереженні флористичної різноманітності *ex situ*.

Х. Ернандес Бермехо (Міжнародна асоціація ботанічних садів, Ботанічний сад Кордови, Іспанія) виголосив доповідь «Міжнародна асоціація ботанічних садів», в якій, зокрема, йшлося про історію створення Міжнародної асоціації ботанічних садів та її сучасну діяльність. Доповідач також зауважив, що Асоціація ботанічних садів звернулася до ЮНЕСКО з пропозицією про встановлення Міжнародного дня ботанічних садів.

У доповідях С. Чіу (відділ ботаніки та Ботанічний сад Національного природничого музею, Тайчунь, Тайвань) «Історія, природоохоронні проблеми та майбутні завдання Ботанічного саду при Національному музеї, Тайчунь, Тайвань» та В.Л. Чьоу «Розробка плану розвитку Фушанського ботанічного саду — мрія людей, які дбають про біорізноманітність» висвітлювалися різноманітні аспекти діяльності нових ботанічних садів Тайваню — Тайчуньського (рік заснування — 1994) та Фушанського (1990).

На симпозіумі також заслухано цікаві доповіді С. Хе (Пекінський ботанічний сад Китайської АН) «Нове в розробці сайту з охорони рослин *ex situ* у ботанічних садах», А.Н. Мюльнера (Королівський ботанічний сад, К'ю, Велика Британія), «Ботанічні сади К'ю та Відня і їхня роль у наукових дослідженнях з охорони біорізноманітності родини *Meliaceae*», Т. Хемінгера (Музей природничої історії Люксембургу) «Міжнародна мережа обміну рослинами: модель переміщення рослинного матеріалу між ботанічними садами».

На симпозіумі «Охорона *ex situ*: глобальна стратегія охорони рослин» зі змістовною доповіддю «Завдання ботанічних садів та центрів вивчення генетичних ресурсів щодо охорони зникаючих видів рослин *ex situ* до 2010 р.» виступив П.С. Вайс Джексон (Міжнародна природоохоронна програма ботанічних садів, Велика Британія). Він розповів, що згідно з завданням № 8

Глобальної стратегії охорони рослин до 2010 р. 60 % зникаючих видів світової флори мають увійти до колекцій *ex situ*, 10 % із них — охоплені програмами з реінтродукції, тимчасом як сьогодні у таких колекціях представлено не більше 20 % зникаючих видів і лише 2 % з них включено до програм з реінтродукції. Н.Н. Колберг (Національний ботанічний науково-дослідний інститут, Віндхук, Намібія) представив доповідь «Завдання охорони зникаючих видів *ex situ*», в якій йшлося про особливості організації охорони рослин *ex situ* в Африці.

Дискусійні питання з охорони рідкісних та зникаючих видів рослин *ex situ* у Китаї розглядалися у доповіді Х. Хуанга (Уханський ботанічний сад Китайської АН) «Генетична чистота та ризики при охороні зникаючих видів *ex situ*: китайський досвід».

«Роль ботанічних садів у Глобальній стратегії охорони рослин, особливо щодо виконання завдання № 8» — такою була тема доповіді Д.А.Х. Рас (Единбурзький Королівський ботанічний сад). У колекціях Единбурзького саду представлено 67 % від 204 видів рослин з Червоного списку Великої Британії, однак лише третина з них — британського походження. П. Леон-Лобас (Аграрний інститут м. Вікунья, Чилі) у доповіді «Охорона зникаючих видів флори Чилі у проекті насінневого банку тисячоліття» відзначив, що проект створення такого банку з охорони насіння рослин регіонів з посушливим кліматом здійснюється керівництвом Королівського ботанічного саду К'ю, Велика Британія. Аграрний інститут м. Вікунья є співавтором цього проекту від 2002 р. За цей період зібрано і передано на збереження насіння 211 ендеміків флори Чилі, включаючи 83 зникаючих видів.

Проблемам застосування культури тканини у справі охорони рідкісних видів присвячувалася доповідь М.М. Ремзі (Королівський ботанічний сад К'ю, Велика Британія) «Охорона рослин *ex situ* — роль культури тканин».

А.Н. Хітчкок (Ботанічний сад Кірстенбош, Кейптаун, Північноафриканська Республіка) у доповіді «Реінтродукція рослин у природоохоронних програмах» наголосив на тому, що охорону рідкісних видів *ex situ* слід розглядати в комплексі з охороною *in situ* і розповів, що рідкісні види з колекцій Ботанічного саду Кірстенбош використовуються при відновленні порушених екосистем в околицях Кейптауна.

Учасники Конгресу мали унікальну нагоду ознайомитися з ботанічними садами Відня. У столиці Австрії є два розташовані поряд ботанічні сади — Федеральний ботанічний сад «Альпійський сад у Бельведері» та Ботанічний сад Віденського університету. Історія першого бере свій початок від 1720—1722 рр., коли закладено парк Бельведеру. У 1803 р. ерцгерцог Йохан та його брати Антон і Райнер створили один із перших в Європі альпінаріїв. У 1865 р. рослини цієї колекції були перенесені до Бельведеру. Сьогодні в альпійському саду на площі лише 2500 м² зростають 2 тис. видів рослин. Альпійські рослини гармонійно поєднані з бонсаї, який привезено сюди в 1980 р. Зараз він налічує 90 форм. Крім альпійського саду, значні тематичні колекції

представлені в оранжереях Бельведеру: тропічних лісів Австралії (близько 430 видів), південноафриканських вересових (85 видів), закладені за систематичним принципом колекції бромелійових (близько 700 видів) і тропічних рослин родин *Araceae* та *Moraceae*. У цих обширних зібраннях багато рідкісних видів. Гордістю саду є *Banksia media*, що дуже рідко трапляється як у природі, так і в культурі.

Ботанічний сад Віденського університету засновано у 1754 р. імператрицею Марією-Терезією. У наш час на 8 гектарах тут зростають 9500 видів. Сад являє собою поєднання паркових ландшафтів з колекціями відкритого та закритого ґрунту, закладеними за систематичним та ботаніко-географічним принципами.

В оранжерейному комплексі на площі 1500 м² представлені колекції ананасових (800 видів), орхідних (700 видів), лілієцвітих (320 видів), геснерієвих (100 видів). У відкритому ґрунті є такі експозиції: систематичні групи рослин, хвойні, альпійські види, бамбуки, водні, корисні рослини. Особливо цінною у науковому, ландшафтно-естетичному та пізнавальному відношеннях є ботаніко-географічна ділянка «Паннонські рослини», де досить вдало змодельовані степові угруповання та соснові ліси східної частини Австрії.

Дуже цікаво представлені теплолюбні рослини — в невеликих оранжереях на кшталт тераріумів, розташованих уздовж доріжок саду.

Гордістю ботанічного саду Віденського університету є жива викопна рослина *Wollemia nobilis* (*Araucariaceae*), яку було відкрито для науки лише 10 років тому у Воллемському (Wollemi) національному природному парку в Блакитних горах за 200 км від м. Сіднея в Австралії. Тут на площі 500 тис.га виявлено лише сотню дорослих дерев цього виду, висота яких досягає 40 м, а діаметр — 1,2 м. До 1994 р. для науки були відомі тільки його викопні рештки, вік яких становив 90 млн років.

Оскільки популяція *W. nobilis* знаходиться на території національного парку, її охорона у природі забезпечена. В Австралії ведуться інтенсивні роботи зі збереження генофонду *W. nobilis ex situ*. У 8 ботанічних садах п'ятого континенту є саджанці, вирощені з насіння.

З нагоди 250-річчя ботанічного саду Віденського університету посольство Австралії в Австрії подарувало саду саджанець *W. nobilis*. Таким чином відвідувачі ботанічного саду Віденського університету першими в Європі можуть побачити справжній ботанічний скарб нашої планети.

В.І. МЕЛЬНИК, І.С. КОСЕНКО